

Lloyd Ridgeon (szerk.):

Routledge Handbook on Sufism

LONDON & NEW YORK: ROUTLEDGE, 2020

A következőkben bemutatandó tudományos munka voltaképp a szúfizmus gazdag vallási és kulturális örökségének megértésére és értékelésére irányuló kísérlet. A Lloyd Ridgeon által szerkesztett jelen kötet harmincöt önálló tanulmányt foglal magában, melyek a szúfizmus változatos perspektíváiba nyújtanak betekintést. Kronológia szerint tagolt három fő fejezetén keresztül a könyv a korai, a középső és a modern idők sajátos kérdéseibe vezeti be az olvasót.

Az egyes tanulmányok és azok szerkezete tükrözi a könyv egészének felépítését, és fordítva. A jól tagolt szövegek mindegyike tartalmaz egy rövid, néhány bekezdésnyi bevezetőt, melyet részletes, a tudomány igényeinek megfelelő elemzés követ. Jellemzően az egyes szerzők saját gondolataikat, megjegyzéseiket, észrevételeiket a tárgyalástól jól láthatóan elkülönített konklúzió címszó alatt röviden, közérthetően összefoglalják. A kutatók kiterjedt, átfogó és a témában releváns szakirodalom és forrásbázis alapján dolgoztak, mely anyagokat átlátható, pontos hivatkozási rendszerben tüntették fel, gyűjtötték össze.

Az előszó rövid, de lényegre törő, és egzakt képet ad a kötet egészéről. A szerkesztő először felvázolja a szúfizmusnak a tudományban legtöbbször felmerülő, illetve a legnehezebben megválaszolható kérdéseit. Újra értelmezi és bemutatja ezeket a problémaköröket, mintegy újabb válaszkísérletek megfogalmazásának lehetőségét előkészítve ezzel a dolgozatok számára. Ilyen kérdések például a szúfizmus terminus meghatározása, e hagyomány történeti kontextusa, megjelenése napjainkban Nyugaton és Keleten, a misztikus jelző létjogosultsága.

A három fő fejezetből kettő elején egy-egy tömör, informatív és inspiratív bevezető szerepel. Az elsőben Ridgeon a megszokott európai értelmezési keretektől különböző, keleti perspektívából szemlélődik, és fontos megállapításokat tesz a szúfizmus eredetére vonatkozóan. Például felhívja a figyelmet arra, hogy arról a gondolkodás- és hagyományrendszerről, amit ma szúfizmusnak nevezhetünk – de főként annak keletkezéséről – érdemesebb körülírással beszélni. Ellenkező esetben ugyanis nem tennénk mást, mint hogy helytelenül saját doktrína- és fogalomapparátusunkkal egyszerűsítő kategóriába sorolnánk azt. Ugyanitt nyomatékosan türelemre szólít fel, óva inti az olvasót és önmagát a „divatos” teóriák elhamarkodott elfogadásától:

olyan, nyugati szerzők tollából származó elméletekétől, melyek valamilyen előzetes, önkényes célnak szolgáltatják ki, rendelik alá a szúfizmust. Ezek nevezetesen a XIX. század törekvő nemzeti és keresztényi eszmerendszerei, melyek a nyugati civilizáció felsőbbrendűségét hirdették. E kategóriába sorolja többek között E. H. Palmert, mert a szúfizmust az „árja faj ősvallásából” eredezteti. Hasonlóképp Goldziher Ignácot is itt említi, amiért a szúfizmust leginkább az iszlámon kívüli egyéb kulturális és vallási hatások egyvelegének tekintette. R. A. Nicholson azonban már náluk haladóbbnak érzi, mert ő a szúfizmus gyökereit az iszlám első évszázadaiban megjelenő askéta irányzatokban kereste. Ugyanakkor az ő esetében is kritikaként jegyzi fel a görög és keresztény hatások jelentőségének túlhangsúlyozását. Követendő példaként egyetértően egy francia orientalista, Louis Massignon álláspontját tárja az olvasó elé. Nevezett kutató ugyanis egyrészt határozottan érvelt amellett, hogy a szúfizmus valódi gyökerei az iszlámon belül keresendők, másrészt hangsúlyozta a Korán misztikus hagyományban betöltött szerepét.

A szúfizmus középső periódusát bemutató második fejezet bevezetőjében is alapvetően az elsőben látott szemléletmód uralkodik. Itt a szerkesztő a terminológiai következetességre hívja fel a figyelmünket. Meglátása szerint egy keresztény hatású terminológia alkalmazása a szúfizmus kutatása során veszélyeket rejt magában. Ezért a nyugati gondolkodók nyomán elterjedt „rend” kifejezés helyett a szúfi spirituális út jellemzésekor az arab *ṭarīqa* / *ṭurūq* fogalom megőrzését és konzekvens használatát javasolja.

A kötet első két fejezete alapos, szerkezete jól tagolt, áttekinthető. Egy hosszabb történelmi bevezető után betekintést nyújtanak a legfontosabb szúfi doktrínákba, vallási tanokba, gyakorlatokba, filozófiai gondolatokba is. Így a korai periódust tárgyaló szakaszban Al-Ghazālī, Ibn ‘Arabī és Jalāl al-Dīn Rūmī tanulmányozását követően az olvasó egyebek mellett a szeretet és szépség fogalmának szúfizmus-beli relevanciáját is figyelemmel kísérheti. Nemkülönben a második fejezetben a különböző irányzatok (bektasizmus, csistija stb.) megismerését követően például a szúfizmus és a keresztény miszticizmus bizonyos aspektusaival párhuzamba állítható neoplatonikus gondolatokat is szemügyre vehetjük. E struktúra követésének köszönhetően a szövegben jól harmonizál a teoretikus és empirikus vizsgálódás. Egyik sem a másik rovására, vagy a másikat mellőzve, hanem éppen egymásért, egymás kiegészítéseként a jobb megértés érdekében működik.

Az egyes tanulmányok nemcsak összegyűjtik a szúfizmus releváns anyagait, hanem reflektálnak azokra, érvényes következtetéseket vonnak le, elevenen kapcsolódnak be a tudományos dialógusba. Mindezt körültekintéssel teszik. A bektasizmust tárgyaló dolgozatban a szerző először feleleveníti a Haçı Bektaş személye, élete és tevékenysége körüli tudományos vitákat. Ezt követően az újabb kutatások eredményeit igazolóan megállapítja, hogy bár a korábbi elképzelések eleinte meleg fogadtatásban részesültek, ezek alapvető premisszái megkérdőjelezhetőek, hipoté-

ziseik cáfolhatóak. E feltevések szerint ugyanis Hacı Bektaş csak egy jelentéktelen, örült dervis volt, akinek talán nem is voltak tanítványai vagy egyáltalán nem is létezett. Az ilyen állítások érvénytelenségét igazolandó, vonatkozó korabeli és későbbi forrásokat idéz és elemez, végül hiteles konklúziót fogalmaz meg: Hacı Bektaş feltehetően korának meghatározó szúfija volt.

A harmadik, a modern periódust tárgyaló rész a második fejezet földrajzi vonalát követve vizsgálja a szúfizmus napjainkban megjelenő új kihívásait, jellemzőit, kérdéseit. Ebből a szövegegységből azonban hiányzik a korábbi két fejezetnél látott instruktív és inspiratív bevezető, ami ily módon megtöri a könyv szerkezetét, harmóniáját. Továbbá Albánia szúfizmus történetén belüli relevanciája miatt érdemes lett volna itt valamelyest nagyobb teret engedni az ország vallási vonatkozásainak bemutatására. A balkáni állam ugyanis mind az Oszmán Birodalom idejében, mind napjainkban meghatározó központja a misztikus hagyománynak.

A tanulmánykötet tudományos igénnyel készült, magát ilyenként határozza meg, és céljának megfelelő anyagot foglal magában. Új, fontos eredményeket, kutatási anyagot kínál, összefüggéseiben és mélységeiben tárja elénk a témában releváns elsődleges és másodlagos irodalmat, valamint az ezekből levonható következtetéseket. A szerzők indokoltan, az objektív vizsgálódás érdekében jellemzően kiléptek a nyugati gondolkodás szűk keretei közül. A dolgozatokban túlnyomórészt egy alapvetően keleti szemléletmód és terminológia dominál, mindazonáltal épp e módszernek köszönhetően hitelesebb képet és válaszokat nyújtanak a szúfizmusról. Ha kutatás vagy ismeretszerzés céljával vesszük kezünkbe a könyvet, a tartalom jó eséllyel találkozni fog elvárásainkkal. Ezért olvasása ajánlott minden, a témában jártas személy vagy a téma iránt kitüntetett érdeklődést tanúsító, továbbá azzal a későbbiekben behatóbban foglalkozni kívánó tanuló számára.

Csehi Dóra Anasztázia